

У најновијој књизи аутор се показао и као добар аналитичар привредних кретања. Занимљиво је да анализа развоја основних привредних грана до 1924. године, због тадашње политике инвестирања, односно сталне запостављености, показује да је након укључења Босне и Херцеговине у Краљевину СХС дошло до стагнације у њеном привредном развоју у односу на период до 1918. године. У вези с тим је несхватљив поступак према радницима, стручњацима и чиновницима страног поријекла, који су се, нарочито под притиском националистичких организација, иселјавали из Босне и Херцеговине.

У поднаслову књиге аутор је читаоца упозорио да и у његовом дјелу историја Босне и Херцеговине није комплетно обрађена. Очекивати је да ће се у наредном периоду појавити студија или монографија у којој ће бити обухваћена историја школства и образовања, историја културе у најширем смислу, историја вјерских заједница и социјалне политике и здравства, историја друштвене мисли и неки други аспекти историје Босне и Херцеговине. Убијеђен сам да ће ова књига бити велики подстицај да се истраје на реализацији поодавно пројектоване историје Босне и Херцеговине међуратног периода. Она је најбољи доказ да је могуће јединствено дјело, односно јединствена историја Босне и Херцеговине.

Настала уз примјену провјереног научног метода, комбиновањем хронолошког и проблемског присуства, утемељена на обимној и разноврсној грађи, с мноштво нових података и оцјена монографија *Босна и Херцеговина 1918–1925* у историографији Босне и Херцеговине представља не само велики допринос историјској науци већ и својеврстан пионирски подухват. У неким њеним поглављима ауторова експликација достигла је ниво синтезе. Овим дијелом Нусрет Шехић нас је још једном увјерио да припада најужем кругу југословенских историчара за новију и најновију историју.

Књизи, као и свакој другој, могу се ставити и извјесне начелне и конкретне примједбе, али оне не умањују њену вриједност. Примједбе се односе на организацију и структуру садржаја. Садржај се, по нашем мишљењу, могао подијелити на 3 до 4 поглавља. Нејасно је зашто аутор није шире анализирао податке првог послјератног пописа становништва у Краљевини СХС 1921. године. За многе читаоце би било корисно да су закључна разматрања дата и на српскохрватском језику.

И, на крају, овом приликом аутору желимо добро здравље, дуг и миран живот и нове успјехе на научном пољу.

Ибрахим Карабеговић

Томислав Ишек, *Хрватска сељачка странка у Босни и Херцеговини 1929–1941*, Сарајево, Институт за историју, 1991, стр. 299.

Презентирана књига наставак је Ишекове прве, врло запажене монографије *Дјелатност Хрватске сељачке странке у Босни и Херцеговини до завођења диктатуре*, Сарајево, Свјетлост, 1981, стр. 351, која је успјешно упознала, углавном, стручну јавност са свим битним чињеницама о раду ове странке до 1929. године. Та година узета је за периодизацијско полазиште ове нове књиге, у којој аутор елаборира релевантне промјене у друштвено–политичком животу југословенске заједнице битне за опстанак свих политичких странака, па тако и Хрватске сељачке странке у Босни и Херцеговини. Одмах се треба истаћи и прва похвала за овакав начин рада, када једну тему у релативно заокруженом периодизацијском времену елаборира исти аутор, на идентичан начин истраживања. Аутор информира читаоца и о историографској литератури на тему ХСС–а и њених првака, али у исто вријеме наглашава и важност наставаљања рада на изучавању ове

проблематике, с обзиром на чињеницу да је Хрватска сељачка странка била најугицајнија хрватска грађанска странка између два рата. Током излагања проблематике аутор је подвукао битне разлике између ова два периода подијељена 1929. годином, а све на основу истражене примарне и секундарне архивске грађе. Прецизним и детаљним истраживањима предочена је важност територија Босне и Херцеговине у реализацији стратегијских циљева ХСС-а, јер су се, како аутор каже, на овом географском простору економска криза, режим диктатуре и модели преуређења државе најжешће преламали, а без тога је немогуће схватити укупан развој Странке. Како само име каже, Хрватска сељачка странка настојала је обухватити јавни и политички живот хрватског становништва, у овом случају у Босни и Херцеговини, али су знатни напори уложени да се и дио муслиманског становништва придобије за хаесесовски програм. Укупна страначка активност садржајно је третирана на релацији "центра" из Загреба према "бази", чији је саставни дио било и босанскохерцеговачко чланство.

Сељаштво је било најбројнија социјална категорија у структури не само босанскохерцеговачког, већ и југославенског друштва уопће и стога је било предмет политичког и страначког интереса, прво због могућности окупљања бројног чланства, а друго због огромног гласачког потенцијала које је представљало. Осим важног социјалног одређења, Хрватска сељачка странка значила је, у првом реду, националну хомогенизацију хрватског народа. Колико је у одређеним годинама био превагнуо национални над социјалним моментом, или обрнуто, аутор је анализирао на врло конкретним проблемима. Умијеће дозирања сељачког и националног питања умногоме је утицало на масовност и снагу Странке, која је разним политичким играма боље или лошије котирала на међуратној многостраначкој сцени. Аутор је проблемским прилазом успио појаснити положај ове странке у укупном политичком животу тако што је анализирао томе као што су ХСС према хрватском питању уопће, стварању хрватске државе, Хрватима у Босни и Херцеговини, према односу с Муслиманима, рјешењу државног уређења у Југославији и многим другим. Осим хрватства као заједничког оквира окупљања, социјални положај сељаштва у тексту је анализиран до рazine нужног разумијевања Странке о ширем друштвено-економском контексту збивања. Врло значајне информације аутор даје за све виђеније чланове, а поготово за страначке вође, тако да се у појединим ужим организационим јединицама, односно срединама, може тачно пројцирати однос међу социјалним слојевима унутар Странке.

Према тачно утврђеним периодизацијским одредницама, аутор презентира проблематику у три дијела. Одмах на почетку, упознаје читаатељство с актом краља Александра о успостављању монархидиктатуре и ставом водства ХСС-а које настоји да се у тоталној политичкој забрани дјелатности нађу начини одржавања чланства на окупу, односно, ако не у могућности да значајније политички дјелују, онда барем у контактима који неће дозволити обимније расипање чланства. Једини ефикаснији начин окупљања у том раздобљу било је хрватство које је као заједничка спона држало људе на окупу, свакако оне који су били највјернији следбеници хаесесовског програма. Наравно, искуство за илегално дјеловање већ је постојало, па се прецизно побројава сваки лични контакт водећих првака ХСС-а с виђенијим личностима по разним градовима и селима Босне и Херцеговине, најчешће у оним гдје су били најјачи хаесесовски пунктови. О томе свједоче полицијски извјештаји које је аутор прецизно истражио и навео у врло опширним напоменама. Интересантне су сталне сумње полиције да "они" опет политички дјелују (бивши чланови, како их аутор ове књиге често назива), али исто тако и објашњења да су то само приватне посјете старих пријатеља и разноврзни разлози особне природе, у шта полиција не вјерује. Детаљно су презентирани минимално дозвољене могућности окупљања под окриљем читаоника, културних друштава, вјерских манифестација и католичке цркве која је имала значајан удио у националном, вјерском и политичком окупљању и одржавању Хрвата. Бројност поменутих читао-

ница, активиста и акција је значајан, а бројни илустративни детаљи су ненаметљиво укомпонирани, не реметећи ток главне теме, већ су у функцији појашњавања и употпуњавања текста. Укупну активност, кроз успјехе и неуспјехе, аутор је разложио и првом дијелу кроз изборе 1931. и 1933. године, а све у настојањима да се осветли важност Босне и Херцеговине у ХСС-овској политичкој опцији, те јачања свијести хрватског становништва у контексту рјешавања хрватског питања према идејној и политичкој визији првог човјека ове странке, др Мачека, а у склопу политичких разговора о преуређењу југославенске државе.

Други дио књиге носећен је дјелатности свих организација у покушају обнављања хрватског народног покрета, преко којих је оствариван директан утицај у Босни и Херцеговини. Након петомјеских избора 1935. године, почеле су дјеловати обновљене организације "Селачка слога", "Хрватски раднички савез", а формиране су и нове, и то: "Господарска слога", "Муслиманска организација ХСС", "Хрватска селачка заштита" и "Хрватска грађанска гарда". Обнављање и јачање хрватства било је основа за јачање Хрватске селачке странке кроз бројност организација, броја чланова, побољшања организације и активнијег рада и залагања на остваривању програма. У књизи је направљена реконструкција и анализа дјелатности скоро сваког организационог сегмента врло прецизно, чиме се указује на напоре афирмирања хаесесовске политике у свим видовима дјелатности међу хрватским становништвом. Видно истицање националног питања у први план, све је више занемаривао социјални аспект програма, што је, вјероватно, остављано за касније вријеме, када су се надали да ће се барем донекле ријешити политички проблеми. Кроз све организације хаесесовског политичког одређења провејавао је изричит антикомунизам, односно негирана је било каква сарадња с Комунистичком партијом Југославије. Осим тога, изузетна пажња посвећена је муслиманском органу ХСС-а, објашњавајући тај однос посебним. Водство Хрватске селачке странке придобијало је Муслимане присталице ХСС-а, незадовољне политиком ЈМО и политиком др Спахе. Варијанте тих односа кроз назначени период анализирани су кроз све важније догађаје. Осим што су објашњени видови сарадње, презентирани су врло документовано и моменти разилажења у заједничким интересима, али и све политичке игре око освајања власти од локалне разине до вођства. У контексту напора, за ХСС Муслимани су током цијелог међународног периода били објекат њене политике, а посебно у периоду од 1929. до 1941. године. С обзиром на континуитет у дјелатности током назначеног периода, нужно је било објашњавати и лутања у погледу третмана територија БиХ и томе адекватну форму рјешења политичких питања.

У завршном, трећем, дијелу аутор се позабавио догађајима који су нам још једном покупали осветлити личност др Владка Мачека. Слиједећи у основи исти приступ као његов велики претходник Радић, настојао је доћи до неких прихватљивих рјешења. Да би се појаснила личност првог човјека Хрватске селачке странке појашњени су његови погледи на прводецембарски акт уједињења и стварања Југославије, затим захтјеви за преуређење државног уређења, затим спољнополитички крупни догађаји који нису остајали без видног утицаја на стање у земљи, његови погледи па сва витална политичка питања и слично. Знатну пажњу на врло минуциозан приступ аутор је посветио његовом (Мачековом) личном тактизирању и политичком умијећу да кроз разне варијанте и дивергентне опције дође до рјешења питања, до крајњег циља – стварања слободне Хрватске у преуређеној југославенској држави. Без обзира на све догађаје и неспоразуме питање Босне и Херцеговине било је у жижи интересирања, стога што је и становништво у териториј валало објединити. Гранични периодизацијски датум ове књиге је 26. август 1939. и сам почетак 1941. године, односно стварање Бановине Хрватске и нови догађаји који су Југославију увели у други свјетски рат. Споразум Цветковић-Мачек није значао испуњење хаесесовских програмских циљева, али је значао процес диференцијације управо на хрватској политичкој сцени. Толико битан у том тренутку, Споразум није донио задовољство за многе, него је био залет за промјене и још неку добит.

Несумњиво, у третираном периоду Хрватска сељачка странка била је незаобилазан судио-ник комплицираних и протурјечних збивања у Југославији. Др Томислав Ишек је успио у прома-трању босанскохерцеговачких прилика у реализацији стратегијских циљева ове странке, а оно у чему је посебно успио јесте смјештање тог сегмента повијести у оквир без кога је немогуће схватити историјат Странке. Уважавањем значаја превирања у свијету и земљи, затим економске кризе, увођења диктатуре, покушаја преуређења државе, потписивања Споразума и слично, аутор је објаснио дјелатност ХСС у Босни и Херцеговини кроз њено хрватско становништво које се политички организирано и национално хомогенизирано. Наравно, аутор нас стално подсећа да је то само један сегмент историје Хрватског народног покрета и Хрватске сељачке странке и Босне и Херцеговине у периоду од 1929. до 1941. године.

Имајући у виду све потешкоће на које је аутор наишао, са сигурношћу се може рећи да је ова књига употпунила списак историографске литературе о историјату ХСС. Објективност, одмјереност и критичност овом дјелу дају научну сериозност. Велико богатство изворне грађе, презентирано кроз одмјерено дозирање, даје књизи посебну драж. Осим што ће људи од струке добити вриједну књигу из историје народа Босне и Херцеговине, то ће и пасионирани љубитељи моћи уживати у читању њених страница.

Вера Кап

Радомир Булатовић, Концентрациони логор Јасеновац с посебним освртом на Доњу Градину, "Свјетлост", Сарајево, 1990, 451 стр.

Крајем 1990. године из штампе је изашла књига Радомира Булатовића о концентрационом логору Јасеновац, с посебним освртом на Доњу Градину. У поднаслову стоји да је то историјско-социолошка и антрополошка студија, на којој је аутор радио двадесет година.

На почетку, Булатовић истиче да је један од разлога због којих се прихватио овога посла тај што се показало "неким одговорити и на питање које је становништво ту највише страдало" .. По њему, то се могло постићи само истраживањима у простору концентрационог логора Јасеновац, затим изучавањем уставског законодавства, те архивске грађе Комисије за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових помагача (11. стр.).

За истраживача који обрађује један концентрациони логор важно је утврдити укупан број жртава у истом, као и полну, старосну, социјалну и националну структуру. Што се истраживања у простору логора тиче, из књиге се не види која је то вршио сам аутор. Антрополошка није, јер су то урадили други и аутор само преноси њихове резултате. Није ни историјска, јер Булатовић није истражио ни навео ниједан документ који се налази у документациону центру Спомен подручја Јасеновац. О уставском законодавству су аутори који се баве ратним периодом рекли готово све, стога је сувишно понављање истог на 23 од укупно 451 стране књиге. Комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у свом називу нема ријеч "ратних", а назив фонда је Земалска комисија за Босну и Херцеговину за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. За овакву тему није довољна само грађа ове комисије. Постоји мноштво других извора.

Аутор, даље, наводи да је задатак његовог рада да изнесе приближан број страдалих у Јасеновцу, као и у општинама Босанска Дубица и Травник, те утврди националну структуру, а затим укаже и на економску улогу Јасеновца, који је, по њему, у првом реду, творница за стицање капитала. Аутор није дао документе и показатеље по којима је Јасеновац у првом реду творница